

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Karoliny Mazur
pod tytułem *Umiejętności tekstotwórcze uczniów szkoły podstawowej w zakresie opowiadania z dialogiem* przygotowanej na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Rzeszowskiego pod kierunkiem dr hab. prof. UR Urszuli Kopec

Temat rozprawy - omówienie i ocena ogólna problematyki badawczej

Przedmiotem recenzji jest ocena rozprawy doktorskiej napisanej pod kierunkiem dr hab. prof. UR Urszuli Kopec na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Rzeszowskiego w dziedzinie nauki humanistyczne, w dyscyplinie językoznawstwo.

Problematyka badawcza podjęta przez Doktorantkę dotyczy tekstu rozumianego jako całość językowa zorganizowana na poziomie wyższym niż zdanie. Badania autorki sytuują się w obrębie tekstologii stosowanej (praktycznej) obejmującej zarówno działania tekstotwórcze teoretyczne: tworzenie opowiadania i opowiadania z dialogiem, jak i praktyczne: analizę gotowych tekstów tworzonych przez uczniów. Podejmując ważny i aktualny temat, Autorka rozprawy włącza się w nurt badań nad tekstem nazywanych lingwistyką tekstu, czy tekstologią, prowadzonych intensywnie nie tylko w Polsce, ale i w Ameryce i Europie i pokazuje możliwości wykorzystania tych badań w pracy nauczyciela polonisty.

Bardzo dobrze oceniam wybór tematu pracy, ponieważ rozwijanie umiejętności tekstotwórczych jest ważnym zagadnieniem w kontekście praktycznej edukacji szkolnej. Opis struktury tekstu, jego pragmatyki i ukształtowania stylistycznego służy nauce gramatyki języka polskiego, stylistyki, komunikacji językowej, ale również rozwija ludzkie myślenie, bowiem zgodnie z tezą Teuna van Dijka „model tekstu jest odwzorowaniem modelu ludzkiego myślenia” (T. van Dijk 2001), a więc i poznania. Rolę kompetencji tekstowej podkreśla Autorka już we wstępie, a w kolejnych częściach systematycznie dowodzi, że umiejętność tworzenia, rozumienia i interpretacji różnego typu komunikatów jest podstawowym wyposażeniem każdego człowieka.

Autorka skupia swoje badania na opowiadaniu, czyli trudnej formie narracyjnej wprowadzanej już w szkole podstawowej. Przyjmując, iż opowiadanie w formie tekstu jest jedną z postaci narracji (bo narracja nie musi być werbalna), autorka szczegółowo i konsekwentnie pokazuje, jak przebiega narracja zachodząca za pośrednictwem języka. Z dużą starannością charakteryzuje najważniejsze wyznaczniki formalne organizacji tekstu opowiadania: tytuł, delimitatory początku i końca oraz językowe wykładniki spójności tekstu, skupiając się przede wszystkim na łączeniu wypowiedzi monologicznej z dialogiem.

Analizuje teksty o charakterze fabularnym, których prymarną funkcją jest funkcja kreatywna (opowiadanie o życiu, układ fikcyjnych lub rzeczywistych zdarzeń, których cechą jest sekwencyjność), dzięki czemu, opisując gotowy produkt, dodatkowo sprawdza możliwości kreatywne uczniów i poszukuje odpowiedzi na pytanie, jak je rozwinąć.

Analizując opowiadanie z dialogiem, wprowadza pewną wybiórczość zagadnień: nie omawia bowiem wszystkich możliwych środków językowych służących łączeniu różnych partii tekstu opowiadania, a skupia uwagę na czasownikach, wprowadzających tekst dialogowy. Nie należy jednak tego interpretować jako zarzutu, gdyż szczegółowe opracowanie jednego składnika stanowi dobry początek do dalszych badań nad tekstem narracyjnym i jego organizacją.

Formalna struktura pracy oraz krytyczne omówienie układu i zawartości merytorycznej

Recenzowana praca obejmuje 206 stron tekstu, w tym 158 stron to tekst właściwy - analiza głównego problemu badawczego, 18 stron obejmują eksplikacje dydaktyczne zawierające wnioski z badań, propozycje ćwiczeń służących doskonaleniu umiejętności tworzenia opowiadań oraz opowiadań z dialogiem. Kilkanaście stron zajmuje bogata literatura przedmiotu, czyli 257 pozycji bibliograficznych (bez słowników i encyklopedii) oraz aneks zawierający przykładowe opowiadania uczniów i propozycje ćwiczeń ortograficznych.

Część właściwa składa się z czterech rozdziałów: dwóch teoretycznych, zatytułowanych *Tekst jako jednostka języka* oraz *Genologia – definicja gatunku*, w których autorka w sposób uporządkowany i spójny charakteryzuje gatunek jako przedmiot badań interdyscyplinarnych i tekst jako makroznak, złożoną całość podlegającą dalszemu wewnętrznemu zorganizowaniu logicznemu i kompozycyjnemu, mającą odpowiednie nacechowanie gatunkowe, z rozdziału poświęconego omówieniu organizacji własnych badań i najobszerniejszego rozdziału materiałowego, noszącego tytuł *Kompetencje tekstotwórcze*

uczniów, obejmującego aż 100 stron analizy. Uzupełnieniem jest rozdział V – wnioski z badań i propozycje ćwiczeń.

Przypominając definicyjne cechy tekstu, krótko, ale umiejętnie je komentuje, mając na uwadze własny problem badawczy: kształcenie umiejętności tekstotwórczych uczniów. Wiele uwagi poświęca więc nie tylko strukturze spójnego komunikatu, ale również pozostałym kategoriom współorganizującym tekst: intencjonalności, akceptabilności, sytuacyjności. Dość ogólnie i pobieżnie potraktowała Autorka intertekstowość (s.14), choć wydaje mi się, że znajomość innych tekstów wpływa na sposób konstruowania opowiadań i rozwój kompetencji tekstotwórczych, w tym kompetencji uczniów, co można byłoby wykorzystać i mocniej zaakcentować w badaniach empirycznych.

Autorka umiejętnie prowadzi wywód naukowy, klarownie przedstawia tło, artykułuje pytania i na nie odpowiada, szkoda więc, że tak syntetycznie wyjaśniła pojęcie kompetencji tekstowej. Doktorantka uznała ją za przejaw kompetencji językowej, komunikacyjnej i kulturowej (s.66), ale nie zaproponowała szerszej własnej definicji, mimo iż to właśnie kompetencja tekstowa jest przedmiotem refleksji w rozprawie.

Charakteryzując stan badań, stara się zachować kryterium chronologiczne, pokazuje niektóre problemy na tle badań europejskich i krótko reasumuje, zawsze wybierając własne stanowisko, co potwierdza jej umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Zaletą pracy jest również to, że włącza w problemy gatunku i tekstu informacje związane z kształceniem językowym w zreformowanej szkole i ocenia je z pozycji nauczyciela polonisty stojącego niejednokrotnie przed dużymi wyzwaniami, gdyż jak pisze „O jakości wytworów działań kreatywnych decyduje w znacznej mierze warsztat językowy ich wykonawców” (s. 46). Doskonale zdaje sobie sprawę z trudności, jakie stoją przed nauczycielem polonistą i nie boi się wybierać trudniejszych rozwiązań, szczególnie w przypadku nowego pragmatyczno-komunikacyjnego podejścia do gatunku.

Mając na uwadze to, że ćwiczeń doskonalących umiejętności budowania tekstów spójnych jest w szkole podstawowej wiele, przedmiotem analizy uczyniła kilka zagadnień, które sprawdziła szczegółowo, zinterpretowała i zaproponowała nowe zadania. Po pierwsze sprawdziła umiejętności związane z tytułowaniem tekstu, przyjmując stanowisko integrystów, uznając ten składnik wypowiedzi za pierwszą część tekstu oraz szukając odpowiedzi, czy i jakie tytuły wprowadzają uczniowie. Poprawna analiza tytułów i logiczne wnioski, w których autorka zauważa, że prawie połowa respondentów nie wykazała się inwencją twórczą, skłaniają mnie jednak to zadania pytania: Czy chcąc sprawdzić umiejętności uczniów w zakresie tytułowania tekstu, nie należało inaczej sformułować polecenia napisania

opowiadania, gdyż w zadaniu pojawił się już tytuł opowiadania wyliczony po dwukropku i ponumerowany, co spowodowało, że wielu uczniów rezygnowało z własnego tytułu opowiadania; por. treść polecenia: Podkreśl wybrany przez siebie temat i rozwiń go w formie opowiadania z dialogiem: 1. **Wizyta u dentysty**, 2. **Dzień, którego nie zapomnę** (s. 62). Być może wówczas kreatywność uczniów byłaby większa.

Z wielką starannością opisała sposoby rozpoczynania i kończenia opowiadań, pokazując nie tylko strukturę zdania inicjalnego typowego dla opowiadania, ale również inne formy, które niejednoznacznie sygnalizują gatunek narracyjny. Wykorzystała co prawda klasyfikację przygotowaną do innego typu wypowiedzi, ale okazało się, że możliwą do reinterpretacji w opowiadaniach. A bogactwo omówionych w pracy metatekstów wskazujących początek, informujących o gatunku i temacie, uwydatniających różne treści, objaśniających stosunki komunikacyjne między interlokutorami, pokazujących kierunek biegu myśli nadawcy i w konsekwencji wyraźne zakończenie opowiadania, potwierdza umiejętności analizy i wnikliwość badaczki.

Właściwie zinterpretowana została również analiza czasowników wprowadzających dialog, nazywanych też narracyjnym komentarzem, połączona z analizą rozczłonkowania treściowego i graficznego (czyli analizą akapitów). Mimo bogactwa form (34 leksemy), czasowniki o niskiej randze mają wysoką frekwencję, co prowadzi w konsekwencji Doktorantkę do konstatacji o trudnościach w budowaniu twórczych tekstów narracyjnych.

Uzupełnieniem analiz struktury opowiadania jest podrozdział, w którym omawiany jest aspekt poznawczy, obejmujący opis przeżyć wewnętrznych, analizę leksykalnych i morfologicznych językowych środków służących wartościowaniu oraz aspekt stylistyczny, poświęcony poprawności językowej uczniowskich opowiadań. Co prawda krótki fragment rozdziału zatytułowany *Poprawność językowa uczniowskich opowiadań* (obejmujący 5 stron) nie pretenduje do pełnej charakterystyki aspektu stylistycznego tekstów opowiadań, ale w moim przekonaniu służy raczej do zasygnalizowania problemu i przypomnienia, że na analizę gatunku składa się kilka ważnych aspektów: strukturalny, pragmatyczny, poznawczy i stylistyczny. Autorka – zgodnie z zapowiedzią we wstępie (s. 6) – najbardziej szczegółowo rozwinęła aspekt kompozycyjny.

Ocena pod kątem oryginalnego rozwiązania problemu i kwestie dyskusyjne

Ciekawą propozycją jest łączenie analizy opowiadań uczniów z konkretnymi propozycjami ćwiczeń, które uzupełniają już bogaty zestaw zadań, mających na celu kształcenie umiejętności wieloetapowego procesu tworzenia opowiadań i innych tekstów,

gdyż - jak wynika z eksplikacji dydaktycznych – część uczniów nie radzi sobie z tworzeniem spójnego, wzbogaconego o opisy bohatera i miejsca akcji opowiadania.

Aktualność omawianej problematyki, szeroki kontekst teoretyczny, trafny wybór tematu, przemyślany plan i konstrukcja, właściwie sformułowane zasady dotyczące budowy wewnętrznej akapitów i poprawnie oraz krytycznie omówione wyniki segmentacji tekstu przez uczniów sprawiają, że rozprawę Karoliny Mazur oceniam bardzo dobrze, jednak kilka kwestii szczegółowych wymaga przedyskutowania. Chciałabym wspomnieć o dwu:

1. Czy rozpoczynanie opowiadania z dialogiem od dialogu należy uznać za błąd (por. s. 84), czy za realizację wzorca alternacyjnego? Czy nacechowane początki, czyli brak realizacji wzorca kanonicznego, nie powinny być pokazywane adeptom sztuki pisania i traktowane jako przejaw kreatywności ucznia, spowodowany zresztą znajomością literackich form gatunkowych, gdyż takie przekształcone incipity są charakterystyczne dla wielu powieści nie tylko współczesnych?

2. Autorka pracy zebrała również za pomocą badań ankietowych informacje o wykształceniu rodziców i czytelnictwie uczniów, chcąc sprawdzić, czy czynniki zewnętrzne mają wpływ na umiejętności tworzenia tekstów. Zastanawiam się, czy anonimowe ankiety i konkretne autorskie wypracowania można w ten sposób porównywać i czy wnioski są prawdziwe? Skąd wiadomo, czy ilość przeczytanych książek wpływa na umiejętności bardziej twórczego tytułowania, kanonicznego lub nie rozpoczynania opowiadania. Czy najlepsze opowiadania napisali uczniowie, którzy czytają więcej?

Uwagi edytorskie

Dysertacja jest napisana poprawną polszczyzną, przyjazną dla odbiorcy wersją stylu teoretycznonaukowego, zgodna ze standardami naukowego pisania. Usterki edytorskie są drobne i nieliczne, takie, jak zwykle zdarzają się w dłuższych pracach, np.:

- literówki i znaki interpunkcyjne w przypisach merytorycznych, np. s. 20, 21,
- niekonsekwentne rozwijanie imion w przypisach,
- niejednorodne cytowanie przykładów, np. na jednej stronie część ilustracji przykładowych podanych jest w cudzysłowie, część kursywą, część kursywą i w cudzysłowie, np. s. 17-18,
- pojedynczo zdarzają się źle oznaczone cytaty; np. brak podania źródła cytowania, np. s. 85,
- brak precyzyjnych oznaczeń redaktorów słowników w przypisach.

Wszystkie jednak uwagi nie obniżają oceny merytorycznej pracy.

Konkluzja

Biorąc pod uwagę powyższe oceny i pytania, stwierdzam, że przedstawiona do recenzji praca spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim. Jest oryginalnym rozwiązaniem problemu, a kandydatka wykazała się dobrą wiedzą ogólną i umiejętnościami samodzielnego prowadzenia pracy naukowej; potrafi w sposób przekonujący rozwiązać problem naukowy, a wyniki badań wykorzystać w pracy dydaktycznej, czego potwierdzeniem są propozycje ciekawych ćwiczeń, mających na celu rozwój umiejętności tekstotwórczych uczniów zarówno w zakresie opowiadania, jak i opowiadania z dialogiem. Wybór tematu i obiektu badawczego uważam za dużą wartość przedstawionej do recenzji dysertacji. Rekomenduję dopuszczenie mgr Karoliny Mazur do dalszych kroków postępowania o nadanie stopnia doktora nauk humanistycznych w dyscyplinie językoznawstwo.

Recenzowała dr hab.

Maria Krauz (Uniwersytet Rzeszowski)

